

неосудності (ст. 19, 20), форми, виду вини (ст. 24, 25), умов звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 45–47), умов звільнення від покарання (ч. 4 ст. 74, ч. 2 ст. 81, ч. 3 ст. 82 цього Кодексу).

Таким чином, аналіз соціальної сутності зловживання кримінальним правом дає підстави виокремити найхарактерніші, очевидні його ознаки: а) це правова, кримінально-правова поведінка суб'єкта правових, кримінально-правових відносин; б) це діяння суб'єкта, яке суперечить «духу» кримінального права, його принципам, природному праву; в) діяння такого суб'єкта є винним; г) діяння такого суб'єкта в одних випадках є формальним у правових, кримінально-правових межах, а в інших випадках – є порушенням правових, кримінально-правових норм; д) таке діяння заподіює шкоду особі, суспільству чи державі.

Отже, *зловживання кримінальним правом* – це винне, правове, кримінально-правове діяння уповноваженого суб'єкта правових, кримінально-правових відносин, яке, в одних випадках є формальним у правових, кримінально-правових межах, але таким, що суперечить «духу» кримінального права – його принципам, природному праву, а в інших випадках є прямим порушенням норм права, кримінального права, діяння, яким заподіюють шкоду особі, суспільству чи державі.

Гришук Оксана Вікторівна, професор
кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені Івана Франка, доктор юридичних
наук, професор

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ПРИНЦИПІВ ПРАВА

Проблематика принципів права є визначальною у юридичній науці та практиці, оскільки містить широке коло багатогранних питань, які складно охопити одним загальним підходом чи дефініцією. З одного боку, принципи права відображають духовні, історичні, соціальні, політичні, культурні й інші особливості суспільства, трансформуючи та

модифікуючи їх у концентрованому вигляді. З іншого – через принципи права відбувається впровадження загальноновизнаних соціальних цінностей у життя, їх реалізація та застосування у правовій діяльності.

Серед учених немає одностайності щодо тлумачення сутності принципів права та їхнього впливу на законодавство. Це зумовлено, передусім, методологією, якою керується вчений у дослідженні принципів права, а також його розумінням сутності права. Ураховуючи наявну в юриспруденції багатоманітність підходів до праворозуміння, можна виокремити щонайменше два підходи до тлумачення принципів права. Зокрема, прихильники природної концепції права переконані, що принципи права є визначальними і зумовлюють зміст правових норм. Прихильники позитивістської концепції праворозуміння, навпаки, упевнені, що принципи права потрібно виводити саме з норм права.

У сучасних теоріях права відбувається докорінне переосмислення його змісту як основоположного регулятора суспільних відносин. Простежується відродження звернення до природного права як частини соціальної реальності, яка відображає єдині принципи та цінності, що панують у природі й суспільстві. Це знайшло своє відображення в рішеннях Конституційного Суду України, який вважає, що «право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а охоплює й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, звичаї, традиції, принципи права тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим його культурним рівнем. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка відображена в Конституції України» [1]. Закріплення цих положень на загальнодержавному рівні визначило принцип верховенства права не тільки як «верховенство його формальних джерел – Конституції та закону, а й визнання природного права як безпосереднього регулятора суспільних відносин у вигляді правових ідей правди, справедливості, моралі, рівності тощо» [2, с. 33].

Обґрунтованим видається погляд на принципи права як інструмент закріплення гуманітарних засад і цінностей, що утворюють загальнолюдський вимір права та зумовлені

сутністю суспільства, природою людини. Більшість таких засад ґрунтується на «природній справедливості», загальній для всіх правових систем [3], тому вони безпосередньо пов'язані з природним правом.

На відміну від норм позитивного права, принципи права, щоб мати регулятивне значення, не обов'язково повинні бути формально визначеними. Принципами права є не тільки ті положення, що закріплені в законодавстві й інших позитивних джерелах права, а й основоположні ідеї правосвідомості, які отримали загальне визнання в діяльності органів правосуддя, попри відсутність їхнього формального закріплення в об'єктивному праві [4, с. 33] Отже, з позицій природно-правового підходу, принципи права можуть виконувати регуляторну функцію незалежно від їх закріплення в джерелах права. Легітимація є останньою стадією формування принципів права і може мати різні форми, зокрема виявлятися в безпосередньому їх застосуванні під час вирішення судового спору.

Відповідно до природного типу праворозуміння критерієм розрізнення правового та неправового закону є відповідність чинного законодавства принципам, що виникають із природного права (рівності та свободи) [5]. У права є (у його розрізненні та співвідношенні із законом) власна (незалежно від волі законодавця та «примусової сили» державної влади) об'єктивна властивість. Принципи та норми права мають різні джерела обов'язковості: якщо обов'язковий характер принципів права має своїм джерелом цінності, які виражаються у принципах, то однією з основних умов набуття обов'язковості нормами права є їх відповідність принципам права. Норма права, що суперечить принципам права, є неправовою [4, с. 48].

Крім того, виведення правових принципів із правових ідей природного права має важливе значення для розуміння реальності права, адже об'єктивно зумовлений характер принципів права підвищує їх значення в системі джерел права і вимагає їх безумовного застосування судами [6]. Право не зводиться тільки до встановлених конкретним законом правил, а й передбачає принципи права, які є дійсними, навіть якщо й не були введені у правову систему певним правовим актом, виданим компетентним органом. Дійсність (реальність) цих

принципів виявляється в тому, що до них звертаються судді в пошуках єдиного можливого правильного рішення [7].

На підставі аналізу підходів до визначення місця принципів права у правовому регулюванні з позицій природно-правового й позитивістського типів праворозуміння слід погодитися, що ці школи права нині найбільше наближаються одна до одної. Це дає підстави стверджувати, що принципи права можна розглядати як інтегративний елемент природно-правового та позитивістського напрямів правового мислення, свідченням чого є, зокрема, визнання принципів права підставою для оцінювання санкціонованого державою права на відповідність визнаним у суспільстві цінностям [8, с. 23].

Таким чином, в онтологічному аспекті розрізнення права та закону можна висвітлити об'єктивні сутнісні властивості права, якими є принципи права. Утілення принципів права в законі дає підстави характеризувати його як правове явище, тобто як явище, що відповідає сутності права, як зовнішній вияв і реалізація правової сутності. З огляду на це, принципи права слід розглядати як вихідні правові ідеї, що відображають засадничі загальнолюдські цінності, розкривають сутність права та визначають зміст і спрямованість правового регулювання й розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рішення Конституційного Суду України від 2 листоп. 2004 р. № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання // Офіційний вісник України. – 2004. – № 45. – Ст. 2975.

2. Шевчук С. В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. В. Шевчук. – Київ : Реферат, 2007. – С. 33.

3. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / П. Маланчук. – Харків : Консум, 2000.

4. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика : монографія / О. О. Уварова. – Харків : Мадрид, 2012. – С. 33.

5. Нерсесянц В. С. Наш путь к праву. От социализма к цивилизму / В. С. Нерсесянц. – М. : Рос. право, 1992. – С. 291.

6. Гаджиев Г. А. Онтология права (критическое исследование юридического концепта действительности) :

монографія / Г. А. Гаджиев. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2013. – 320 с.

7. Дворкин Р. О правах всерьез / Р. Дворкин ; пер. с англ. ; ред. Л. Б. Маеева. – М. : РОССПЭН, 2004. – С. 9.

8. Гришук О. В. Принципи права: філософсько-правовий вимір / О. В. Гришук // Вісник Львівського університету. – 2015. – Вип. 61. – С. 16–23. – (Серія юридична).

Гультай Михайло Мирославович,
суддя Конституційного Суду
України, доктор юридичних наук

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

1. У сучасній науковій літературі методологію тлумачать як учення про принципи побудови, форми і способи науково-пізнавальної діяльності, яка визначає характеристику компонентів наукового дослідження – об'єкта й предмета аналізу, завдання дослідження (або проблеми), сукупності засобів, необхідних для його виконання, а також формує уявлення про послідовність руху дослідника в процесі розв'язання проблем, яким присвячено дослідження.

Тобто методологією, як слушно зазначає М. Костицький, є «вчення, цілісна теорія з поняттями й категоріями, світогляд, крізь призму яких і здійснюється пізнання за допомогою методів відповідно до технології їх застосування – методики. Отже, є метод, методика й методологія. Вони, з одного боку, знаходяться в ієрархічному зв'язку, з іншого – можуть існувати доволі автономно. Так, наприклад, метод спостереження може застосовуватися в більшості наук, попри те, що він, на наш погляд, найбільше пов'язаний з позитивістською методологією, емпіризмом. Тобто, щоб спостерігати за природою, соціумом, процесами і явищами, у них не обов'язково себе позиціонувати як позитивіст чи емпірист» [1, с. 6].

2. Методологія конституційного контролю на початкових етапах його трансформації формувалася під значним впливом догматичного, позитивістського розуміння права відповідно до філософської правової концепції, прихильниками якої були Г. Кельзен, Т. Гоббс, Дж. Остін, Г. Харт, Дж. Коулмен та ін. Суть